

2. Жайворонок Н. В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
3. Олександр Опанасович Потебня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Потебня_Олександр_Опанасович. – Дата звернення : 03.05.2015.
4. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – М. : Лабиринт, 2007. – 248 с.

References:

1. Batevych F. *Dukhovna synerhetyka ridnoi movy: Linhvofilosofski narysy: monohrafiia*. Kyiv, VTS «Akademii», 2009, 192 p.
2. Zhaivoronok N. V. *Ukrainska etnolinhvistyka: Narysy*. Kyiv, Dovira, 2007, 262 p.
3. *Oleksandr Opanasovych Potebnia* [electronic resource], mode of access : http://uk.wikipedia.org/wiki/Potebnia_Oleksandr_Opanasovych
4. Potebnya A. A. *My'sl' i yazy'k*. Moskva, Labirint, 2007, 248 p.

Summary

Valentyna Oliinyk

Oleksandr Potebnia as a Prominent Linguist and Consummate Specialist in the History of Semantics, Etymology, Dialectology: Contemporary Understanding

The article reveals the diversity of linguistic heritage of Potebnia, including the following issues: the phenomenon of language, philosophy of language, language as a key element of national culture, the nature of language and thought, language and mythology, etc. It is proved that Oleksandr Potebnia paid much attention to the question of psychology of verbal and artistic creativity. He is the creator of linguistic poetics. The theory of poetry of the linguist is based on the analogy between the poetic work and word.

Key words: *Oleksandr Potebnia, philosophy of language, linguist, language, linguistic heritage.*

Дата надходження статті: «01» квітня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «23» квітня 2015 р.

УДК 81'38'42: 821.161.2(045)

АНЖЕЛІКА ПОПОВИЧ,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Кам'янець-Подільський)*

Лексична заміна компонентів фразеологізму в мовотворчості Віталія Нечитайла

У статті розглядається питання структурно-семантичних трансформацій фразеологічних одиниць на матеріалі творів Віталія Нечитайла. Увага акцентується на естетичних функціях таких видозмін фразеологізмів, як заміна складників.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, трансформація фразеологізмів, субституція.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... З особливостями функціонування фразеологізмів тісно пов'язані процеси трансформації, які у фразеології мають системний характер.

«У сфері фразеологізмів – специфічних лінгвістичних одиниць, що відзначаються семантичною злютованістю нарізно оформлених компонентів, помітна тенденція до оновлення компонентного складу, до урізноманітнення морфологічного оформлення і синтаксичної організації. Ця тенденція підтримує активний процес видозміни форми фразеологічних одиниць (ФО) найрізноманітніших семантико-структурних типів. Стабільність зовнішньої оболонки багатьох ФО не є абсолютною» [5, с. 120].

Аналіз досліджень і публікацій... Питання трансформації ФО досліджували такі вчені, як О. Потебня, В. Виноградов, Л. Булаховський, С. Ожегов, І. Білодід, Б. Ларін, О. Молотков, О. Бабкін, О. Кунін, В. Жуков, М. Шанський, Л. Ройзензон, В. Мокієнко та інші.

Для позначення досліджуваного процесу найчастіше використовується термін трансформація ФО. Цим терміном послуговуються у своїх роботах такі дослідники, як Л. Авксентьев, І. Гнатюк, А. Коваль, О. Пономарів, Л. Ройзензон та багато інших. Ми розглядатимемо трансформації ФО як цілеспрямовані зміни, які стосуються і семантики, і структури ФО.

Формування цілей статті... Завдання нашої розвідки – послуговуючись теоретичними здобутками українських, російських та зарубіжних фразеологів, простежити явище трансформації ФО на матеріалі творів Віталія Нечитайла.

Виклад основного матеріалу... З-поміж структурно-семантичних трансформацій ФО виокремлюємо лексичну заміну компонентів фразеологізму (субституцію) – «спосіб структурно-семантичної трансформації ФО, який полягає в цілеспрямованій заміні одного, кількох чи усіх її

компонентів функціонально схожими елементами» [1, с. 109]. Вибір замітника переважно визначається змістом контексту або мовної ситуації, які сприяють актуалізації значення компонента-замінника в складі фразеологізму.

Заміна одних складників фразеологізму на інші проходить на основі їх семантичної близькості або за принципом тематичної спільності між компонентами. Цей прийом використовують для підвищення експресивності та емоційності висловлення [7, с. 41-45]. Багато утворень, що виникли в результаті заміни окремих компонентів, не зареєстровані словниками і є одиничними та індивідуальними.

Випадки заміни всіх компонентів фразеологізму називають абсолютною або максимальною лексичною субституцією. Структурна модель та фразеологічно цілісне значення ФО зберігаються. Це ще раз свідчить про міцне закріплення того чи іншого фразеологізму суспільною мовною свідомістю, оскільки навіть максимальна мобільність лексичного складу не стоїть на перешкоді розпізнавання загальновідомого фразеологізму [1, с. 113].

Повна заміна складників ФО зумовлена системою художньо-виражальних засобів і «диктується як мовними, так і екстралінгвістичними факторами, сюжетом, ситуацією, особливостями індивідуального стилю» [7, с. 43].

Лексична заміна компонентів фразеологізму словами вільного вжитку – один із найпоширеніших різновидів структурно-семантичного типу трансформацій ФО в досліджуваних творах. Субституція (заміна) компонентів фразеологізму впливає із прагнення письменника до нової образної мотивованості, що викликає асоціативне сприйняття.

Замінниками-конкретизаторами значення ФО виступають слова різних морфологічних класів. У творах Віталія Нечитайла найчастіше це:

1. Замінники-іменники: *перетнути небо* [4, с. 51] (пор.: перетнути дорогу (шлях, стежку) [6, с. 622]); *додати хрону* [3, с. 47] (пор.: додати солі (перцю) [6, с. 257]); *блудні барани* [4, с. 40] (пор.: блудні вівці [6, с. 113]); *узяти на висміхи* [4, с. 32] (пор.: узяти на глум [6, с. 56]), *льосі під хвіст* [4, с. 27] (пор.: собаці (кобилі, псу) під хвіст [6, с. 924]).

Заміна складників ФО в творах Віталія Нечитайла сприяє увиразненню оцінних характеристик:

Тепер, тільки забажає
коньяку ковтнути,

озирнеться, *скривить писок:*

блошицями чути [3, с. 21] (пор.: кривити рот (уста, губи) [6, с. 396];

Старого Лося Вовк догнав у лузі,

та не роздер (хоч і *смоктало в пuzzi*) [4, с. 65] (пор.: смоктати під грудьми [6, с. 836].

Письменник добирає замітник-конкретизатор, щоб не відступити від реалій українського сьогодення, а також для підсилення комічного ефекту.

2. Замінники – дієслова: *діймати язиком* [4, с. 23] (пор.: дотинати язиком [6, с. 265]); *марнувати вік* [4, с. 56] (пор.: загубити вік [6, с. 304]); і *пальцем не рухнути* [3, с. 33] (пор.: і пальцем не торкати [6, с. 891]); *косити очима* [4, с. 8] (пор.: міряти очима [6, с. 494]); *стелитися бісером* [3, с. 41] (пор.: розсипатися бісером [6, с. 76]); *лягати в душу* [2, с. 26] (пор.: заходити в душу [6, с. 321]); *язик прилип до піднебіння* [3, с. 56] (пор.: язик приріс до піднебіння [6, с. 976], наприклад:

А вона *лягала в душу*, як роса на жито,

І боліла, і млоїла, не давала жити [2, с. 26].

Певні, спеціально дібрані, замітники-дієслова використовуються для підсилення експресії висловлювання чи події:

Ще й затовкла у гній ногами

Лежить і хляпає вухами

Росте сальце.

Нахрюкати їй на все [2, с. 11] (пор.: плювати на все [6, с. 649];

– Бараболі – зась! – Ілля

відковбасив губу. –

Триста літ вона несе

Україні згубу [4, с. 9] (пор.: дуги (відставляти) губу [6, с. 274];

Набивши їдлом ненаситну пельку,

воно і маму *цунить* за петельку,

на лапки, на хиткі, встає,

під себе все гребе: мое, мое, мое! [3, с. 64] (пор.: брати за петельку [6, с. 50]).

3. Замінники – прикметники:

Олексій пробіг очима
жінчине писання
і на *погляд* її *косий*

відповів мовчанням [4, с. 30] (пор.: кривий погляд [6, с. 656]);

Хто право дав минуле шельмувати,
підпори рушити, наводити рахубу?

Та ми колись *жили на повну губу!* [3, с. 56] (пор.: на всю губу жити [6, с. 201].

4. Замінники – прислівники:

І спокійно ловиш кайф,

ходиш перевальцем,

бо тебе за це ніхто

не торкне і пальцем [4, с. 15] (пор.: ходиш козирем [6, с. 931].

5. Замінники – словосполучення:

... *доля* може в нагороду

скласти подарунок [4, с. 19] (пор.: доля усміхнулася [6, с. 261];

Дає життя тут напуття.

Онисько ж (сам не в тім'я битий)... [4, с. 55] (пор.: життя навчить [6, с. 295].

Для відтворення історичного часу, певних політичних подій життя українського суспільства використовується така заміна:

Взяв лопату. Подивився,

чи держак надійний,

бо глибоко *закопав*

документ партійний [4, с. 31] (пор.: закопувати свій талант [6, с. 308].

Оновлюючи фразеологізми, письменники звертаються до заміни не одного або двох, а й усіх компонентів. Цей прийом вдало використано в аналізованих творах:

Зад у мера підходящий –

аж *тріщить від лою.*

Трохи гірше, видається.

в нього з головою [4, с. с. 34] (пор.: шкура репає [6, с. 965];

До того ж – аферист і бюрократ,

у колективне *хобот запуски* –

урвати любить зайвого шматка [3, с. 61] (пор.: встромляти носа [6, с. 156].

Заміна всіх складників ФО використовується в мові автора як один із засобів вираження іронії та дає можливість точніше передати відтінки в фізичному і психічному стані героїв, а також і в мовленні персонажів сатирично-гумористичних творів, що надає мовленню виразності, живості, експресивності, визначає його стильову тональність. Саме цей вид трансформацій найбільшою мірою виявляє авторську індивідуальність.

Варто зазначити, що не всі одиниці мовлення можуть виступати заміниками. Майстерність письменника полягає в умінні дібрати такий замітник, який не порушує смислової цілісності ФО, а надає їй нового відтінку.

Висновки... Отже, заміна компонентів як один із засобів контекстуальних перетворень фразеологізмів – це свідомий цілеспрямований процес, викликаний задумом письменника. Перетворені фразеологізми зазнають різноманітних естетичних переосмислень, служать засобом образності та виразності мови, надають їй яскравості й гостроти, вживаються для конкретизації значення, сприяють більш глибокому розкриттю рис описуваного явища. Спосіб модифікації свідчить про велику гнучкість лексичного складу фразеологізмів щодо заміни компонентів, конкретного зв'язку з контекстом, в якому перетворюється певний фразеологізм.

Список використаних джерел і літератури:

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К.: Наук. думка, 1989. – 156 с.
2. Нечитайло В. В. Суниця в кропиві: Байки, притчі, гуморески / В. В. Нечитайло. – К.: Український письменник, 1994. – 61 с.
3. Нечитайло В. В. Любасні фокуси / В. В. Нечитайло. – Сімферополь: Доля, 1997. – 91 с.
4. Нечитайло В. Золота карета: гумор і сатира / В. Нечитайло. – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2002. – 76 с.
5. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К.: Наук. думка, 1973. – 280 с.
6. Фразеологічний словник української мови: в 2 т. / уклад. В. М. Білоноженко. – К.: Наук. думка, 1993. – 984 с.
7. Щербань Н. П. Про один із засобів контекстуальних перетворень фразеологізмів / Н. П. Щербань // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 41–45.

References:

1. Bilonozhenko V. M., Hnatiuk I. S. *Funktsionuvannia ta leksykohrafichna rozrobka ukrainskykh frazeolohizmiv*, Kyiv, Nauk. dumka, 1989, 156 p.
2. Nechytailo V. V. *Sunytsia v kropyvi: Baiky, prytychi, humoresky*, Kyiv, Ukrainnyi pysmennyk, 1994, 61 p.
3. Nechytailo V. V. *Liubasni fokusy*, Simferopol, Dolia, 1997, 91 p.
4. Nechytailo V. *Zolota karet: humor i satyra*, Kamianets-Podilskiy, Medobory, 2002, 76 p.
5. Skrypnyk L. H. *Frazeolohiia ukrainskoi movy*, Kyiv, Nauk. dumka, 1973, 280 p.
6. *Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy: v 2 t.*, uklad. V. M. Bilonozhenko, Kyiv, Nauk. dumka, 1993, 984 p.
7. Shcherban N. P. Pro odyn iz zasobiv kontekstualnykh peretvoren frazeolohizmiv, *Movoznavstvo*, 1975, Issue 4, pp. 41–45.

Summary

Anzhelika Popovych

Lexical Change of Components of Idiomatic Expression in Linguistic Work of Vitalii Nechytailo

The article deals with the structural-semantic transformation of the phraseological units in Vitaliy Nechytailo's writings. Special attention is paid to the aesthetic functions of such changes of the phraseological units as the change of its components.

Key words: *phraseological units, transformation of phraseological units, substitution.*

Дата надходження статті: «04» березня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «26» березня 2015 р.

УДК 81'42:811.161.2+821.161.2.08(045)

ВАЛЕНТИНА ФІЛІНЮК,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

Порівняльні конструкції в поетичному ідіолекті Миколи Дмитренка

У статті досліджено порівняльні конструкції як складник поетичного ідіостилю письменника. Висвітлено основні підходи до лінгвістичного вивчення порівняння як образного засобу. Описано ознаки поетичних порівнянь, характер їхньої логіко-семантичної основи. Для лінгвопоетичного аналізу обрано дві поетичні збірки «Люблю твій усміх загадковий», «Квіти добра» Миколи Дмитренка. Обґрунтовано чотирикомпонентну структуру більшості порівняльних конструкцій: об'єкт, суб'єкт, ознака порівняння та експліцитний показник – сполучник. Виділено такі групи об'єктів порівнянь поетичних текстів: абстрактні поняття; реалії побуту і звичаєвої культури; явища природи, природного ландшафту; рослини; люди та міфічні істоти; птахи; поняття на позначення речовин, станів, звуків. У поезії Миколи Дмитренка було зафіксовано такі головні компоненти порівнянь: адресат чи об'єкт поезії; поняття часу; абстрактні поняття; реалії побуту та звичаєвої культури; явища природи; колористичні ознаки; рослини. На прикладах поетичних текстів описано різні способи граматичного вираження порівнянь, встановлено найчастіше вживані сполучники. Також простежено роль епітетів та дієслівних форм у творенні порівняльних конструкцій, функціонування компаративем з обставинним відтінком та у формі орудного порівняльного.

Ключові слова: *порівняння, образний засіб, поетичний текст, конструкція, складники порівняння, Микола Дмитренко.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Поетичний ідіостиль належить до кола сучасних об'єктів наукового лінгвістичного пізнання й найчастіше розглядається як комплекс стильових складників, як-от: концепти, образні засоби, стилістика тексту тощо. Порівняльні конструкції також виступають маркерами індивідуальної манери письменника, його мововідчуття та мововираження.

Аналіз досліджень і публікацій... Порівняння в мовознавчій науці розглядається як поетичний троп і як засіб пізнання довкілля, важливий чинник людського мислення з його асоціативністю і спрямованістю від відомого до невідомого [5, с. 1; 10, с. 5]. Дослідженню цього тропу присвячено праці Л. Голоюх, С. Єрмоленко, О. Марчук, Л. Мацько, О. Некрасової, О. Потєбні, Л. Прокопчук, С. Рошко, Б. Томашевського, Н. Шаповалової та інших. Так, О. Некрасова стверджує, що аналіз порівнянь може бути достатнім параметром для дослідження поетичних ідіолектів та ідіостилів [8, с. 225]. С. Єрмоленко зазначає, що «вибір специфічних